

Euroopa Komisjoni algatatud kaitse- ja julgeolekuvaldkonna (KJ) riigihangete direktiivi avalik konsultatsioon

SMIT toetab Euroopa Komisjoni algatust ajakohastada ja lihtsustada kaitse- ning tundliku julgeolekuvarustuse hangete raamistikku. Arvestades muutunud julgeolekuolukorda on muudatused hädavajalikud.

Täna ei ole kindlasti kaitseotstarbelisteks hangeteks peamiselt kaitseotstarbeline varustus, nagu oli direktiivi esialgne peamine mõte, sest julgeolekuostude sisu on oluliselt muutunud. Neid muudatusi peavad toetama ka regulatsioonid.

IKT asutusena toome välja, et kaasaegsed julgeolekuohud on muuhulgas hübriidründed, rünnakud kriitilisele side- ja IKT taristule, erinevad digitaalsed riskid ja küberturbe ohud, kuid eeltoodud ohtude kaitset ei ole KJ direktiivi muutmise kontekstis eesmärgina välja toodud. Samas eeltooduga seotud IKT hanked on sageli mahukad, äärmiselt tundlikud, seotud otseselt riigi julgeolekuga, ettenägematud ja sõltuvad kiirest reageerimisest.

Seega tuleks KJ direktiivi muutmisega luua suurem selgus ka julgeolekuotstarbeliste IKT-lahenduste ja digitaristu ostmiseks. Täna ei ole see üheselt mõistetavalt selge. Kehtiv direktiiv puudutab küberturvalisust vaid põgusalt.

SMIT hinnangul tuleks seega direktiivi muudatustes rohkem tähelepanu pöörata **küberjulgeolekule** (sh tundlikud IKT ostud ja teenused) ja luua ühtlasi selgus **mittesõjalise julgeolekuvaldkonna** ostude sisus tervikuna.

Hetkel on **mittesõjalises valdkonnas direktiivide kohaldamisel palju ebaselgust** (sh millised ostud siia alla kuuluvad). Lisaks on direktiivide (KJ direktiiv/klassikaline direktiiv) regulatsioon riigi oluliste julgeolekuhuvide vaates kohati dubleeriv, vastuoluline ja segadust tekitav (nt klassikalise direktiivi kohaselt on julgeolekuotstarbeline ost erand, KJ direktiivi kohaselt aga riigihange).

Lisaks on riigihangete menetluslik pool reguleeritud **mitmes eraldi direktiivis** (paralleelselt nii klassikalises- kui KJ direktiivis). Kuna regulatsioonid on kohati erinevad, kuid samas ka dubleerivad, tekitab see praktikas menetlust läbi viies segadust, õiguslikke küsimusi ja suurt ajakulu. Seega meie hinnangul võiks kaaluda **riigihanke „menetlusliku poole” koondamist ühte direktiivi**. Tekiks riigihangete direktiiv, millele lisanduks siis sektoripõhised lisad (sh KJ hangete lisa, mis arvestab KJ hangete eripäradega). Mitmetes liikmesriikides on juba täna kõik direktiivid koondatud ühte seadusesse. Nii väheneks killustatus, tekiks suurem õigusselgus ja ka menetlusega seotud muudatuste hilisem tegemine oleks lihtsam – samas püsiks sektoripõhine paindlikkus (*seda enam, et tehisaru kiire areng võib märkimisväärselt mõjutada hanke menetlusliku poole läbiviimist lähiaastatel*).

Selgem õiguskeskkond vähendaks vaidlusi ja õiguslikku ebakindlust.

Mõned esialgsed detailsemad ettepanekud:

- „Samaväärsus“ ei peaks tundlikel julgeolekuotstarbelistel hangetel olema kohustuslik, samuti ei saa julgeolekuotstarbelised tehnilised kirjeldused alati võimaldada avada riigihanked konkurentsile.
- Lisaks direktiivis toodud mõistetele „tundlik varustus“, „tundlikud ehitustööd“ ja „tundlikud teenused“, peaks direktiivide tasemel reguleeritud olema ka „õiguste“ ostmine (nt tundlikud tarkvaralitsentsid).
- EK võiks luua juhised tarnija taustakontrolli, tarneahela riskide hindamise ja pakkujate usaldusväärseuse kontrolli jaoks. *Nt KJ sektori tundlikkust arvestades on riigihankelepingu sõlminud ettevõtjate usaldusväärsus ülioluline. Pakkujate usaldusväärseuse kontrolli teostamiseks võiks olla määratud mh kesksed põhimõtted ja võimalused, mida hankijad saaks riigihangetel kasutada (sertifikaadid, kinnitusi väljastavad asutused, e-keskkond sarnaselt sanktsioneeritud isikute kontrolliga). Hankijad ise ei pruugi olla pädevad neid otsuseid ise tegema.*
- Direktiivide põhimõtete omavaheline ühtlustamine (nt lihtsustatud korras tellitavad teenused, koos CPV koodidega on täna KJ direktiivis, mujal kehtetud. *Hankepassi aga KJ hangetel nõuda ei saa jne).*
- Liigne halduskoormus ja menetluste aeglus – protsessid võivad olla liiga jäigad ja ei võimalda reageerida kiiresti kriitilistele vajadustele. Vajalik on menetlusnõuete üldine lihtsustamine sh kiiremad menetlusmudelid olukordadeks, kus hange puudutab operatiivselt kriitilist varustust.
- Nagu ka eespool välja toodud, peaks mittesõjalise julgeolekuvaldkonnas direktiivi kohaldamisala olema selgemalt määratud (sh tundlikud IKT ostud). *Eriti keerulises olukorras on täna mittesõjalises julgeolekuvaldkonnas tegutsevad hankijad (sisejulgeolek), sest väga raske on vahet teha, millisest direktiivist tuleb lähtuda, kui tegemist on riigi julgeolekuhuvidega seotud teenuste ostmisega. Valik ei ole ju mõistagi hankija (valdkonna) põhine, vaid seotud hanke sisuga ja julgeolekuotstarbelised on paljud sisejulgeolekuvaldkonna ostud. Kui tundlikud IKT ostud KJ direktiivi alla ei kuulu, tuleks see selgelt välja tuua. Niisugusel juhul lähtuks sisejulgeoleku asutused oma IKT ostudel klassikalisest direktiivist ja kohaldaks julgelt riigihanke erandeid.*
- Tugevamad ja selgemad nõuded tarneahela läbipaistvusele ja riskide vähendamisele, sealhulgas eesmärgiga lõpetada sõltuvus julgeolekuriskiga seotud toodetest (nt Hiina kaamerad jne).
- Euroopa Komisjon võiks välja anda siduvaid juhendeid direktiivi rakendamiseks, et vähendada erinevaid tõlgendusi sh aitaks tagada rakendamise ühtlustamist liikmesriikides.
- Tänapäevased riigihangete e-keskkonnad on üles ehitatud tavahangetele ning julgeolekuhuvide kaitsmine on seal problemaatiline.

Kokkuvõttes on uue õigusraamistiku kujundamisel oluline, et see välistaks dubleerivad nõuded ja ebavajaliku bürokraatia, looks paindlikud lahendused kiireteks ja spetsiifilisteks tundlikeks ostudeks, tugevdaks raamistikku, mis võimaldaks kasutada sobivaid digitaalseid keskkondi, sh e-keskkonda, e-hankeplatvormide kasutust ja elektrooniliste tõendite ülevõtmist, aitaks käsitleda paremini kiireloomulisi IKT-hankeid, kus tehnoloogia vananeb kiiremini kui menetlus kulgeb.

Suur rõhk peaks jääma sellele, et uus raamistik oleks rakendatav ja aitaks lihtsate ja selgete vahenditega kaitsta julgeolekut.

Kiirem ja lihtsam hangete protsess parandab riikide kaitsevalmidust.